

NEBİL VARUY

KENTSEL SİTLERİN KORUNMASI

**MURAT SARICA
ARMAĞANI
(Ayrı bası)**

**AYBAY
YAYINLARI**

**İstanbul
1988**

03.960511

03

ÇEKÜL KÜTÜPHANESİ	
DEMİRBAŞ NO.	960511
SINIFLAMA NO.	96503
BAĞIŞCI	—
GELİŞ TARİHİ	10.08.2008

Sayın Prof. Melik Sarıca
Sarıca Sarıca Sarıca
Sarık

KENTSEL SİTLERİN KORUNMASI

Av. Nebil VARUY

«Mülkiyet topluma yararlı olabildiği
sürece hukuka uygundur.» (1)

Prof. Dr. Murat SARICA

Türkiye'de kaynağını Anayasa, Uluslararası Sözleşmeler ve Yasalardan alan «Koruma Hukuku» adı altında yeni bir hukuk dalı oluşmaktadır. Genel anlamda bu hukuk dalının konusu, taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarıyla, tarihî, arkeolojik, doğal ve kentsel sitlerin korunmasını ve değerlendirilmesini düzenlemektir.

Osmanlı İmparatorluğunda ondokuzuncu yüzyılın ortalarından önce, anıtsal dinî yapılarla, diğer islami yapı tipleri, kutsal emanetler (muhallefat) ve bazı vakıf eserler (hayrat ve vakfedilmiş yazma kitaplar gibi taşınırlar) dışında, eski eser korumasından söz etmek mümkün değildir. İmparatorlukta eski eserlerin aranmasını ve korunmasını düzenleyen Nizamnameler, geçen yüzyılın ikinci yarısında yapılmaya başlanmıştır (2). İlk eski eser koruma düzenlemesi, 1869 tarihli

(1) Murat Sarıca, Anayasayı Niçin Savunmalıyız, İzlem Yayınları, İstanbul, 1969, s. 59.

(2) Her ne kadar ilk müstakil eski eser koruma düzenlemesi, 1869 «Âsar-ı Atika Nizamnamesi» ise de, bu konuda tazminat ve cezai yaptırım getiren ilk hüküm, 1858 tarihli «Ceza Kanunname-i Hümayunu»nun 133. maddesidir:

«Hayrat-ı şerife (cami, mescit gibi yapanına sevap kazandırıcı yapılar) ve tezyinatı beldeden olan ebniye (yapılar, binalar) ve âsar-ı mevzuayı hedim ve tahrip veyahut bazı mahallerini kırıp rahnedar eden ve cami avlularında ve seyir yerlerinde evsak ve meydanlardaki ağaçları kat'î telef eyliyen olursa zararları tazmin ettirdikten sonra bir aydan bir seneye kadar hapsolunur ve bir mecdiye altınından on mecdiye altınına kadar cezayı nakdi alınır.»

Âsar-ı Atika Nizamnamesi'dir (3). Bu Nizamnamenin yayımlanmasından başlayarak günümüze kadar, taşınır ve taşınmaz eski eserlerin ve sitlerin korunmasını düzenleyen mevzuat üç döneme ayrılır:

B i r i n c i D ö n e m (1869 - 1973), 1869 Nizamnamesi'nden, 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 7 Mayıs 1973 tarihine kadar geçen süreyi kapsıyan en uzun dönemdir.

Eski eserleri koruma mevzuatının temelinde, birbiriyle bağımlı iki temel öge yatmaktadır: Bunların birincisi, eski eserlerin mülkiyeti, diğeri eski eserlerin yurt dışına çıkartılması meselesidir. Taşınır ve taşınmaz eski eserlerin Devlet malı olduğu düşüncesinin, Âsar-ı Atika Nizamnamelerine kadar giden bir geçmişi vardır. Osmanlıdan günümüze kadar, uygarlık tarihinin ürünlerinin topluma ait olduğu, eski eserler mevzuatında temel bir ilke olarak yer almıştır. Uygulamada ise, bu ilkedен büyük ödünler verildiği bilinmektedir. Özellikle ondo-

(3) Mart 1869 tarihli «Âsar-ı Atika Nizamnamesi» metni şöyledir:

Madde 1 — Memalik-i Şahanede hafriyat için ruhsat talepleri bundan böyle Maarif Nezaretine yapılacak ve Memalik-i Şahanenin hiç bir mahalinde Ruhsatı Resmîye olmadıkça âsar-ı atika ve define taharrisi için hafriyat icrası memnudur.

Madde 2 — Memalik-i Şahanede mahzur görülmiyen mahallerde, ruhsat ile hafriyat yapan eşhasın bu hafriyatta bulduğu antika eşyanın memalik-i ecnebiyeye ihracı kat'iyen memnudur. Ancak, bu kabil eşyanın Memalik-i Şahane dahilinde diğer eşhasa veya Devlet-i Aliyye talep eder ise ona satılması mümkündür.

Madde 3 — Sahipli yerlerde bulunan antika eşyanın kâffesi arzın sahibine aittir.

Madde 4 — Antika meskûkât 2. maddede derpiş edilen ihracat memnuiyetine tâbi değildir.

Madde 5 — Hafriyat yapmak için verilen her ruhsat, münhasıran toprak altında bulunan eşyaya sari ve şamildir. Toprağın üstünde bulunan her türlü antika abidata ve tetemmuatına dokunmak veyahut onlara zarar iras etmek herkes için memnudur. Bu memnuiyete riayet etmeyen eşhas, kanuna tevfikân tecziye olunur.

Madde 6 — Âsar-ı Atikaya müteallik olmak üzere bir ecnebi devletin yapacağı resmi taleplerin kabulü, bu bapda istihsal olunacak hususi bir İrade-i Seniyyeye mütevakıftır.

Madde 7 — Antika eşyanın taharrisi ve keşfi mevzuunda hususi malûmata sahip kişiler, bu evsaf ve hususiyetlerini Maarif Nezaretine ispatla mükellefdir. Bu kabil eşhas, masrafları Devlet-i Aliyye tarafından deruhte edilmek şartı ile, hususi olarak tavzif edilirler. Mezkur evsafı haiz kişiler işbu Nizamnameye tevfikân Maarif Nezaretine müracaata davet olunurlar.»

Osmanlı Mevzuatı veya Osmanlı İmparatorluğundaki Kanun, Nizamname, İrade-i Seniye, Muahede, Kapitülasyon ve diğer resmi vesaik, Greguar Aristarki bey tarafından, Neşreden: Traki Gazetesi Müdür ve naşiri Dimitrios Nikolaidis, Üçüncü Kısım-İdare Hukuku, İstanbul, Traki Gazetesi Bürosu, 1874. (Nizamnamenin özgün metni bulunamadığı için, Aristarki beyin kitabındaki Fransızca metin, günün diline uygun olarak çevrilmiştir.)

kuzuncu yüzyılda «Düvel-i Muazzama»nın siyasal baskısıyla, geniş Osmanlı topraklarında bulunan çok sayıda eski eserin, Batıya götürülmesine imkân tanınmıştır. Bu yüzyılda batı burjuvazisi, dünyadaki bütün zenginlikleri sahiplenirken, kendisini uygarlık ürünlerinin de mirasçısı saymış ve bu bilinç arkeoloji bilimini başlatmıştır. Gerek siyasal baskı, gerek eski eser kaçakçılığı çok sayıda uygarlık ürününün batıda toplanmasına yol açmıştır. Çeşitli uygarlıkların çok eski çağlardanberi yaşadığı Türkiye'de eski eser kaçakçılığı, bugün de çok daha güçlü ve örgütlü biçimde sürüp gitmektedir.

Osmanlı Hukuku'nda ilk koruma düzenlemesi olan 1869 Nizamnamesi, «antika eşya»nın özel mülkiyete tâbi bir taşınmazda bulunması halinde, o arazinin sahibine; taşınmaz eski eserlerin —açıkça olmasa da— Devlete ait olacağını kabul etmiştir. Nizamname, antika eşyanın yurt dışına çıkarılmasını da kesinlikle yasaklamıştır. Ecnebi Devletlerin bu yolda yapacakları taleplerin kabulü ise, «İrade-i Seniye»ye bırakılmıştır.

1869 Nizamnamesi'nden kısa bir süre sonra 7 Nisan 1874 tarihinde, yeni bir Âsar-ı Atika Nizamnamesi yayımlanmıştır. Bu Nizamname'nin 3. maddesine göre, keşfedilmemiş eski eserler her nerede bulunursa bulunsun Devlet'e aittir. İzin almak suretiyle bulunacak eski eserin üçte biri Devlet'e, üçte biri bulana ve diğer üçte biri de eski eserin bulunduğu arazinin sahibine, eski eseri arazi sahibi bulmuş ise, yarısı kendisine, diğer yarısı Devlet'e ait olacaktır. Eski eserlerin yurt dışına çıkarılmasında, 1874 Nizamnamesi eskisine göre büyük bir gerileme göstermiş ve eski eserlerin yurt dışına çıkarılmasını «Maarif Nezareti»nin iznine bağlamıştır.

Bu Nizamnameyi, 22 Şubat 1884 tarihli Âsar-ı Atika Nizamnamesi izlemiştir. Nizamname her türlü eski eserin tümünün Devlet'e ait olacağı ilkesini benimsemiş; ayrıca, eski eserlerin yurt dışına çıkarılmasını kesinlikle yasaklıyarak, bu konuda çeşitli denetimleri öngören bir izin sistemi getirmiştir.

1884 Nizamnamesi, 23 Nisan 1906 tarihinde Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin yayımlanmasıyla yürürlükten kalkmıştır. 1906 Nizamnamesi, kendi konusunda temel yasa metni olarak tam 67 yıl varlığını sürdürmüş ve nihayet yerini 1973 yılında çıkartılan 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu'na bırakmıştır. 1906 Nizamnamesi hükümlerine göre, taşınır ve taşınmaz tüm eski eserler Devlet malı olup, yurt dışına çıkarılması yasaktır.

Birinci Dönemde eski eserlerin korunması için, bir yandan yukarıda sözünü ettiğimiz özel yasalar çıkartılır iken, öte yandan çeşitli

yasalarda yer alan hükümlerle de eski eserlerin korunmasına çalışılmış, Medeni Kanun ve Ceza Kanunu dahil değişik kanunlarla bir takım yeni kurallar getirilmiştir. Her ne kadar bunların bir bölümü, bugün yürürlükten kalkmış bulunmakta ise de, bir bölümü yürürlükte-
dir (4).

Türkiye'de eski eser korumasının ilk kez anayasal bir ilkeye kavuşması da, birinci döneme rastlar. 1961 Anayasası'nın tartışmalı «Sosyal ve İktisadi Haklar ve Ödevler» bölümünde yer alan 50. maddesi, Devlet'e tarih ve kültür değeri olan eski eser ve anıtları koruma ödevini yüklemiştir.

Birinci Dönem boyunca eski eserlerin korunması, Türkiye'nin de katıldığı uluslararası sözleşmelere konu olmuş ve taraf Devletler, eski eserlerin ve mimari mirasın korunması yükümlülüğünü kabul etmeye başlamışlardır.

Türkiye'nin koruma alanında yaptığı ilk uluslararası sözleşme, Londra'da 16 Kasım 1945 tarihinde imzalanan «Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) Sözleşmesi»dir. Sözleşmede, dünyanın kitap, sanat eserleri, tarih ve bilim anıtları mirasının korunmasını sağlamak üzere, gerekli uluslararası anlaşmaların yapılması tavsiye edilmektedir. 20 Mayıs 1946 tarih ve 4895 sayılı Kanun ile bu Sözleşmeyi onaylayan Türkiye, eski eserlerin korunmasını sağlamayı yükümlenmiştir.

Bu dönemde imzalanan uluslararası sözleşmelerden biri de, «Avrupa Kültür Anlaşması»dır. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına zamanın Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü tarafından 19 Aralık 1954 tarihinde Paris'te imzalanan Avrupa Kültür Anlaşması'nın 5. maddesi uyarınca Türkiye, Avrupa kültürü için bir kıymet ifade edip kendi kontrolü altında bulunan eşyaları Avrupa'nın müşterek kültür mâmulekinin ayrılmaz bir cüz'ü olarak telâkki etme, onları korumak için lüzumlu tedbirleri alma ve bu eşyaların tetkik edilebilmelerini kolaylaştırma yükümlülüğü altına girmiştir.

Taşınmaz eski eserlerin korunmasından sözedebilmek için, siyasal iktidarların ve yerel yönetimlerin etki alanının dışında, özerk kuruma kurullarının varlığı şarttır. Batıda ondokuzuncu yüzyıldan bu-

(4) Eski eserlerle ilgili Nizamname, Yasa, Uluslararası Sözleşme ve Yönetmelikler için Bkz. Doç. Dr. Ahmet Mumcu, Eski Eserler Hukuku ve Türkiye, Ankara, 1972. Prof. Feridun Akozan, Türkiye'de Tarihi Anıtları Koruma Teşkilatı ve Kanunlar, İstanbul, 1977. Necva Akçora, Eski Eserler ve İmar Mevzuatı, Ankara. Prof. Dr. Bilge Umar, Eski Eserler Hukuku, İzmir, 1981. Fevzi Karagözoğlu v.d., Eski Eserler Hukuku, Ankara, 1985.

yana Tarihi Anıtlar Yüksek Komisyonu, Tarihi Anıtlar Kraliyet Komisyonu, Yüksek Konsey gibi çeşitli adlarla özerk koruma kurulları kurulmuştur. Bizde de ilk koruma kurulu birinci dönemde, 17 Mayıs 1917 tarihinde «Muhafaza-i Âsar-ı Atika Encümen-i Dâimisi» adıyla kurulmuştur. Encümen'in görevi, taşınmaz eski eserlerin tesbitini yapmak ve tamir, tadil, nakil ve yıkımları hakkında karar vermektir. Encümen, 1924 yılında yayımlanan «Teşkilat Talimatnamesi» ile Cumhuriyetin ilânından sonra da çalışmalarını uzun yıllar sürdürmüştür.

Koruma Kurullarının özerkliği kavramı, batıda tartışmasızdır. Özerkliğin ilk koşulu ise, kurul üyelerinin güvencesidir. Batıdaki örneklerin tam aksine bizdeki eğilim, kurul üyelerinin güvencesinin gitgide yok olması ve kurulların siyasal iktidarlar ile, iktidarlara yakın yerel yönetimlerin tam etki alanına girmesi yönünde oluşmuştur. Bunun için de, iki yol izlenmiştir: Birincisi, kurula seçim yoluyla gelen uzman-otoritelerin sayılarını azaltmak ve üyelik sürelerini kısaltmak; ikincisi, memur statüsünde olan kurulun doğal üyelerinin sayısını gitgide arttırarak, üyelikleri aslı görevleri sürsünce devam eden bu kişilerin kurullarda çoğunluğunu sağlamak.

Yasa değişiklikleri, bu eğilim doğrultusunda yapılmıştır. Sonunda Koruma Kurullarının özerkliği ve üyelerinin güvencesi, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda 3386 sayılı Kanun ile yapılan son değişiklikle tamamen ortadan kaldırılmış ve Kurullar, siyasal iktidara ve iktidara yakın yerel yönetimlere bütünüyle bağımlı duruma getirilmiştir.

İkinci Dönem (1973 - 1983), Eski Eserler Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun yürürlük tarihi olan 24 Temmuz 1983 gününe kadar olan süreyi kapsar.

1710 sayılı Eski Eserler Kanunu gerek 1884 ve gerekse 1906 Nizamnamelerindeki hükümlerin bir kısmını tekrarlarken yeni hükümler de getirmiştir. Kanun bütün taşınır ve taşınmaz eski eserlerin Devlet malı olduğu kuralını koymuş, taşınır eski eserlerin yurt dışına çıkartılmasını kesin olarak yasaklamış ve Kanuna aykırı fiilleri oldukça ağır cezaî yaptırımlara tâbi tutmuştur. 10 yıl süreyle yürürlükte kalan Kanun, eski eserler malvarlığını korumaya yönelik hükümleriyle, esas itibarıyla 1906 Nizamnamesini geliştirmiş, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu da, bu Kanuna dayanarak taşınmaz eski eserlerin korunmasında önemli bir işlev görmüştür.

Bu dönemde kabul edilen 1982 Anayasasıyla, 1961 Anayasasında-

ki eski eserlerin korunmasına ilişkin anayasal ilke, bir ölçüde genişletilmiştir. 1982 Anayasası'nın 63. maddesi, «Kültür ve Tabiat Varlıkları» deyimine yer vermiş ve eski eser tanımına giren varlık ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara bir takım sınırlamalar getirileceğini kabul etmiştir.

Uluslararası alanda, eski eserleri ve mimari mirası koruma çalışmalarına bu dönemde de devam edilmiştir. Nitekim 1 Ağustos 1975 günü, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 33 Avrupa ülkesiyle Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri'nin en yetkili temsilcileri tarafından «Helsinki Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı Nihai Belgesi» imzalanmıştır. Nihai Belge, insan hak ve özgürlüklerini ayrıntılı bir güvenlik ve işbirliği anlayışı içinde genişletirken, insanlığın ortak değerlerini ve bu arada eski eserlerin ve tarihi mirasın korunmasını da öngörmüştür: Bkz. Nihai Belge, İnsancıl ve Öteki Alanlarda İşbirliği - Bölüm 3. Kültür Alanında İşbirliği ve Değişimler. Bu Belgeyle Türkiye, uluslararası alanda «arkeolojik ve tarihsel anıtların ve kültürel değerlerde yerlerin korunması, onarılması, değerlendirilmesini» ve bu amaçla Nihai Belge'de öngörülen yolları uygulamayı, Danıştay 12 nci Dairesinin deyişiyle (E. 1977/1349, K. 1978/955, 24.4.1978 tarihli Kararı) «taahhüt etmiştir» (5).

Üçüncü Dönem (1983'den günümüze), Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 24 Temmuz 1983 tarihinde yürürlüğe girmesiyle başlıyan ve eski eser korunmasının, çeşitli yasalarda yer alan hükümlerle, sürekli değişiklik gösterdiği dönemdir.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, eski koruma mevzuatından geniş olarak ayrılmış, korumayı gerçekleştiren önemli hükümler getirmiş bir Kanundur. Fakat bu Kanun, son olarak, 25 Haziran 1987 tarihinde yürürlüğe giren 3386 sayılı Kanun ile önemli ve olumsuz değişikliklere uğramıştır. Bu değişikliklerden korumanın özünü çarpıtan en önemlisi, «örnek durumda olan yeterli kadar eser»

(5) Çeşitli uluslararası örgütler, tavsiye notu, protokol, bildiri ve komisyon kararları biçiminde eski eserlerin korunması için kararlar almaktadır. Örneğin Avrupa Topulukları Komisyonu, Avrupa Ekonomik Topluluğu Bakanlar Konseyinden 1976 tarihli Barselona Konvansiyonu dördüncü protokolunun gereklerini yerine getirmesini bir tavsiye notuyla istemiştir. 30 Mart 1976 tarihinde Komisyon tarafından imzalanan bu protokol, Akdenizin doğal kaynaklarının ve bilimsel, estetik, tarihi, arkeolojik, kültürel ve eğitim yönünden doğal yörelerinin korunması ve geliştirilmesi amacını gütmektedir. Ayrıca, gerek Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin, gerek Avrupa Topluluğu Kültür İşleri Konseyi'nin (13 Kasım 1986) ve gerekse UNESCO'nun Avrupa mimari mirasının korunması yolunda çeşitli kararları ve Uluslararası Sözleşmeler vardır.

in korunacağı hükmünün getirilmesidir. Örneği olmayan bir biçimde Koruma Hukukumuzda yerleştirilen bu kaypak kavramla, eski eserleri koruma amacından büyük ölçüde sapılmıştır.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 5. maddesi, taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının Devlet malı «niteliğinde» olduğunu kabul etmiştir. Her türlü eski eserin Devlet malı oluşunun Âsar-ı Atika Nizamnamelerine kadar uzanan bir geçmişi vardır. Böyle olmasına rağmen, tapu kütüğünde gerçek ve tüzel kişiler adına kayıtlı olup beyanlar hanesinde «eski eser» şerhi bulunan, ya da haklarında böyle bir şerh bulunmamakla birlikte taşınmaz eski eser niteliğinde olan yapılar ile kentsel sit içerisindeki yapıların Devlet malı niteliği belirsiz olduğu kadar, 2863 sayılı Yasa da bu konuda eski düzenlemeler gibi yetersizdir. Bu tür taşınmaz eski eserler için, Medeni Kanun hükümleriyle, eski eserlerin Devlet malı niteliğinde olduğu hükmü karşılaştığında, Medeni Kanun hükümleri uygulanmakta, ancak 2863 sayılı Yasa'nın öngördüğü kısıtlama ve denetimler yapılmaktadır.

Mevzuatımıza sit kavramı, İmar Kanunu'nda 1972 yılında yapılan değişiklik ayrıktutulursa, esas itibariyle 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu ile girmiştir. 1906 Âsar-ı Atika Nizamnamesi dahil, daha önceki düzenlemelerde sit kavramına rastlanmaz. Eski Eserler Kanununa kadar taşınmaz eski eserlerin korunması, tek yapı korunması olarak anlaşılmıştır. 1874 Âsar-ı Atika Nizamnamesi, eski eserlerin tanımına taşınmazları da sokmuş ve bunların defterlerinin tutulmasını öngörerek taş ya da ahşap ayırımı yapmaksızın binaların (ebniye) tahribini cezai yaptırıma ve tazminata bağlamıştır (6). 1884 Nizamnamesi ise, taşınmaz eski eserlere daha çok yer vermiştir. 1906 Nizamnamesinde, taşınmaz eski eserler kataloğu daha da genişletilmiş, «haneler» denilmek suretiyle evler, açık olarak vurgulanmıştır.

Sit kavramını mevzuatımıza getiren Eski Eserler Kanununa göre «Homojen oluşları ve özellikleri, tarihi, estetik, artistik, bilimsel, ekolojik, etnografik, edebî veya efsanevî önemleri bakımından korunmaları ve değerlendirilmeleri gereken, tabiatın veya tabiatla insanların müşterek eseri olan topografik bölgelere sit» denir. Kanuna gö-

(6) 1848 tarihinde «Ebniye Nizamnamesi» yayımlanmıştır. Bu nizamname, cadde ve sokakların genişletilmesinden binaların azami yüksekliklerine, kullanılacak malzemeden balkon ve şahnişlerin genişliğine kadar çeşitli düzenlemeler yapmıştır. 1874 Âsar-ı Atika Nizamnamesi açıkca «ebniye»nin korunmasını ve «tahribinin» yaptırımlarını düzenlediğine göre, taş ya da ahşap ayırımı yapmaksızın eski evlerin, ilk kez 1874 Nizamnamesi ile koruma altına alındığının kabulü gerekir.

re tarihî, arkeolojik ve tabii olmak üzere üç tür sit vardır. Danıştay 6. Dairesinin bir Kararında da belirtildiği gibi, Eski Eserler Kanununda «kentsel sitin tarifi yapılmadığı gibi, kentsel sit anlayışına uygun bir eski eser ve koruma görüşüne de yer verilmemiştir» (7). Oysa, taşınmaz eski eserlerin korunması, kentsel sit korunması olmaksızın mümkün değildir.

Kentsel sit anlayışı Batıda da oldukça yenidir. Batıda ve bizde uzun süre egemen olan anlayış, taşınmaz eski eser korunmasını anıt niteliğinde yapı korunması olarak ele alan anlayıştır. Bu nedenle hukuk öğretisinde kentsel sit kavramı bizde, yeterince irdelenmemiştir. Ne var ki, eski eser korunmasına, sadece tek yapı korunması gözüyle bakan anlayış giderek terk edilmeye başlanmış ve kentsel sit kavramı daha fazla önem kazanır olmuştur. Türkiye'de Eski Eserler Kanunu'nun tanımamış ve düzenlenmemiş olmasına rağmen, kentsel sit, 6785 sayılı İmar Kanununda açık bir tanımı verilmeksizin, 1972 yılında yapılan değişiklik yoluyla ve Yönetmeliklerle mevzuatımıza girmiştir (8). Öte yandan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu 1970 yılından sonra aldığı toplu tescil Kararlarıyla kentsel sit olgusunu çözümlemeye başlamıştır. Danıştay da, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Kararlarını idari yargı denetimine tâbi tutarken, çeşitli Kararlarında kentsel sitin varlığını yargısal olarak kabul etmiştir (9).

Bugün artık kentsel sit kavramı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile «Türk Koruma Hukuku»nda açıkça belirlenmiş ve yasalaşmıştır. Bu kavram ilk kez, sözü edilen Kanun uyarınca, 10.8.1984 günlü Resmi Gazete'de yayımlanan «Korunması Gerekli Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tesbit ve Tescili Hakkında Yönetme-

(7) Danıştay 6. Daire Kararı: E. 975/2734, K. 976/5384, T. 21.10.1976.

(8) Kentsel sit kavramının Türkiye'de yerleşmesinden ve gelişmesinden söz ederken biri iç, öbürü dış hukuk sistemimizi ilgilendiren iki Yönetmeliğe değinmek gerekmektedir: İlki, «Kentsel Sit Alanları Koruma ve Geliştirme Plan Yönetmeliği»dir. Diğeri, «Uluslararası Anıt ve Sitler Konseyi (ICOMOS) Türkiye Ulusal Komitesi Yönetmeliği»dir. 22.4.1974 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı (R.Gz., s. 14890, 18.5.1974) ile yürürlüğe konan bu Yönetmeliğin 4/b maddesi sitleri şöyle tanımlamaktadır: «Doğanın ve insanın veya her ikisinin eseri olan ve korunmalarında kamu yararı bulunan bir şehir çevresi, bir kır manzarası sit sayılır.» Bu Yönetmelik (R.Gz., s. 18755, 15.5.1985) değişikliğe uğramış ve günün egemen politik eğilimine uygun olarak, Ulusal Komite Başkanlığına, seçim yoluyla değil, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Teknik Yardımcısının atama usulü ile gelmesi kabul edilmiştir.

(9) Danıştay 6. Dairesi E. 1982/34, K. 1984/1661 ve 6.4.1984 tarihli Kararında, Anıtlar Yüksek Kurulu Kararı ile Kadıköy'de üç mahallenin kentsel sit olarak tescil edilmesinde mevzuata aykırılık bulmamıştır.

lik» ile ayrıntılı bir biçimde tanımlanmış ve geliştirilmiştir. Bu Yönetmelik 2863 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikten sonra yürürlükten kaldırılmış ve 10.12.1987 günlü Resmi Gazete'de yayımlanan «Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tesbit - Tescili ve Sit Alanı İlânı Sırasındaki Müktesep Hakların Korunması ile İlgili Yönetmelik» yürürlüğe girmiştir.

Kanun ve Yönetmeliğin uygulanması bakımından kentsel siti şöyle tanımlamak mümkündür:

Kentsel sit, devirlerinin sosyal, ekonomik, mimari, tarihi, yerel, estetik ve sanat özelliklerini yansıtan, korunması gerekli kültür varlıklarının gerek yoğunluk, gerekse mimari ve tarihi bütünlük gösterdiği, Koruma Kurullarınca kentsel sit olarak kabul edilmiş, korunması ve değerlendirilmesi gerekli kentsel alanlardır.

Bu nitelikte bir alanın kentsel sit olarak kabulü iki aşamalıdır: Birincisi, eski eser niteliğindeki tek yapılarda olduğu gibi, alanın Kültür ve Turizm Bakanlığınca kentsel sit olarak tesbitinin yapılması; ikincisi bu tesbitin Koruma Kurullarınca kabul ve ilânına karar verilmesidir (10).

Son Yönetmelik hükümlerine göre Valilik ya da Kaymakamlıkca hoparlörle, ilân tahtasına asılarak ve muhtara bildirilerek yapılacak ilânın takibi olanaksızlaşmıştır. Son değişikliklerle tescil kararlarının Resmi Gazetede ilânı ve adresi bilinen maliklere tebliği yükümlülüğü de kaldırılmıştır.

Tescil kararının, kentsel sitedeki bütün yapıların tek tek tapu sicillerindeki beyanlar hanesine şerh verilmesine gerek yoktur. Bir alanın Koruma Kurulunca kentsel sit olarak kabulü, o alanın kentsel

(10) Korunması gerekli taşınmaz eski eserlerin ve sitelerin tescil ve ilânı, 12 Eylül kodifikasyon hareketi içinde bir ara düzenlemeden geçmiştir. 2805 sayılı Kanun'un 10. maddesi «şimdiye kadar verilmiş eski eserler ile bunların koruma alanları ve sit bölgelerine ilişkin kararların, Kanunun yürürlüğe giriş tarihinden itibaren en geç bir yıl içinde Bakanlar Kurulunca yeniden belirlenip ilân edileceğini» hükme bağlamıştır. 2981 sayılı Kanun, 2805 sayılı Kanunu yürürlükten kaldırırken, taşınmaz eski eserlerin ve sitelerin iki yıl içinde Kültür ve Turizm Bakanlığınca yeniden belirlenip ilân edileceği hükmünü de getirmiştir. Bu Kanunlarda sözü edilen ilânlar, iki geniş listenin Resmi Gazete'de yayımlanması yoluyla yapılmıştır. 2863 sayılı Kanun, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kuruluna, eski eser tescillerini kaldırma yetkisi vermemiştir. Açığımız iptal davalarında, kanunun vermediği bir yetkiyi, yönetmeliğin vermesinin ve yönetmeliklerle hukuki bir müessese ihdasının mümkün olmadığını savunmuştuk. Kanunda yapılan son değişiklik ile Koruma Kurullarına eski eser tescilini kaldırma yetkisi tanındı. Ancak bu yetki, doğal olarak, Bakanlar Kurulunca ya da Kültür ve Turizm Bakanlığınca yapılan tescil ve ilânları kapsamamaktadır.

sit kategorisine girmesi için yeterlidir. İdari yargı denetimine tâbi olan, Koruma Kurullarının tescil ya da tescili red kararlarıdır. Tescil kararının ilânı, tescili tamamlayan bir öge olmayıp, o alandaki imar planının uygulanmasının durması açısından gereklidir.

Bir alanın kentsel sit olarak kabulü, mutlaka aşılması gerekli bazı aşamaları da beraberinde getirir. Bunlardan zaman bakımından önceliği olan, o alanın «geçiş dönemi yapı şartlarının» saptanmasıdır. Fakat asıl en yetkin bir biçimde yapılması gerekli olan, sit kavramının zorunlu ve temel ögesi «koruma amaçlı imar planı»dır. Bir alan gerek sadece kentsel sit, gerekse çok kez yapıldığı gibi, diğer sit türleriyle beraber adlandırılarak kabul ve ilân edilmiş olsun bu ilân, kentsel sitedeki imar planı uygulamasını durdurur. Artık bu alanda, evvelce yapılan tüm imar planları geçersiz olup, uygulanacak tek plan türü koruma amaçlı imar planıdır.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, koruma amaçlı imar planının yürürlüğe girmesine değin, kentsel sitede bir geçiş döneminin varlığını kabul etmiştir. Bu dönemde, kentsel sitede Koruma Kurullarınca saptanacak «geçiş dönemi yapı şartları» uygulanacaktır. Koruma Kurulları bir alanın kentsel sit olduğuna karar verdiği tarihten itibaren bir ay içinde, o alandaki geçiş dönemi yapı şartlarını belirlemek zorundadır. Geçiş dönemi yapı şartlarının işlevi, kalıcı olan koruma amaçlı imar planı yapılıncaya değin, sitedeki yapıların sağlıklı koşullara kavuşturulması ve olumsuzlukların önlenmesi için adi onarımların yapılmasına olanak sağlamaktır.

Kentsel sit korumasının temel ögesi olan koruma amaçlı imar planları, eğer sit belediye ya da mücavir alan sınırları içinde ise belediyelerce, belediye sınırları dışında ise valilikçe hazırlanır ve Koruma Kurulları'nın onayı ile yürürlüğe girer. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununda yapılan son değişiklikle bir yıl içinde koruma amaçlı imar planının hazırlanarak, Koruma Kurullarına verilmesi zorunlu sayılmıştır. Ancak Kanun, bu süre içinde plan hazırlanıp Koruma Kurullarınca onaylanmadığı takdirde, durumun ne olacağını düzenlemiş değildir. Bu halde geçiş dönemi yapı şartlarının devam etmesi gerekmektedir.

Kentsel sit korunmasının gerçekleşmesi, özellikle koruma amaçlı imar planının yetkin bir biçimde yapılmasına ve uygulanmasına bağlıdır. Kentsel sit koruması bir «ölü şehir koruması», sırf uzmanların işi ve yalnız teknik bir uygulama değildir. Kentsel sit korumasının, gerçekçi ve işlevsel bir zemine oturması gerekmektedir. Bu da ancak, koruma sürecine halkın aktif katılımının sağlanması ile mümkündür. Kentsel sitlerin yapısal özellikleri, dinî ve etnik farklılıkları,

tarihi evrimlerindeki karakteristik öğeleri, ancak, yerel halkın korumaya fiilen ve hukuken katılımıyla yok olmaktan kurtulabilir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı'da «entegre koruma» kavramı ortaya atılmış ve geliştirilmiştir. Bu kavram kent planlama hedef ve politikalarında, tarihi dokunun - yeniden üretim süreci içinde, güncelliği arttırılarak - korunmasını ve bu koruma faaliyetine halkın katılımının sağlanmasını içerir.

Türkiye adına 5.10.1985 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanının imzaladığı «Granada Bildirisi» diye anılan «Avrupa Mimari Mirasını Koruma Sözleşmesi» nin 10/1. maddesinde şöyle denmektedir :

«Mimari mirasın korunmasını esas alan ilkeier, ülke ve kent planlama hedef ve politikaları içinde yer alır ve bu hükümler planların çiziminden uygulama sürecine kadar olan her etapta öncelikle gözönünde bulundurulur (11).

Koruma Hukuku'nun temel ilkelerinden ve Sözleşme'nin hükümlerinden ortaya çıkan diğer bir sonuç : kentsel sit içinde bulunan ve tapu kütüğünde kişiler adına tescilli taşınmazların mülkiyet hakkının - tasarruf ehliyetinin ve devrinin - sınırlarının dar tutulması, ülke ve kent planlama hedef ve politikalarına bağımlı olmasıdır.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Avrupa mimari mirasının korunması için üye ülkelere işbirliği tavsiye eden Kararı üzerine, 1975 yılında toplanan «Amsterdam Kongresi» nin aldığı Kararda şu görüşe yer verilmektedir :

«Sürekli bir korumacılık politikasının tam anlamıyla yerleşebilmesi, geniş çapta bir merkezîyetçilikten uzaklaşma ve yerel kültürlerin dikkate alınmasını gerektirir. Bu da çevre düzenlemesi konusunda önemli kararların alındığı her mevkide (merkezî, bölgesel, yerel) korumacılıkla sorumlu kişilerin olmasını gerektirir. Fakat mimari mirasın korunması sadece uzmanların işi olmamalıdır. Kamuoyunun desteği en önemli unsurdur. Halk tarafsız ve eksiksiz bilgilerin ışığında, envanterlerin çıkarılması aşamasından, kararların hazırlanmasına değin gerçekten bir katılım içinde bulunmalıdır» (12).

Bu katılımın yolları bütün dünyada aranmakta, koruma konusundaki kesin kararlılıkla birlikte bir dizi esnek ve uyumlu çözümler geliştirilmektedir. Genellikle şehir merkezlerinde kalan kentsel sitlerde sıkışık bir biçimde ve kötü sağlık koşullarında yaşayanlar, düşük

(11) Dr. Feral Eke, Ümit Özcan, Tarihi Dokunun Korunması ve Uluslararası Deneyimler, Teksir Baskısı, 1987. Ayrıca Bkz.: Avrupa Konseyi Bülteni, No: 121, 1985.

(12) Taç Der., C. 2, S. 5 Nisan 1987.

gelirli emekçilerdir. Bunların karar alma ve korumaya katılma sürecinde yer alabilmeleri, ayrıca ve özellikle bir bilinçlendirmeyi ve ekonomik çıkarlarını görmelerini gerektirir. Kentsel sitlerin kazanılması için ilk koşul, halkın dernekler ya da kooperatifler kurarak örgütlenmesi, kamu kurumu niteliğinde olan Türk Mühendis ve Mimar Odaları'nın ve ileriye dönük bütün toplumsal katmanların kültür mirasımıza sahip çıkmalarıdır (13).

18-19 Temmuz 1987 günlerinde toplanan TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Şubesi Genel Kurulu, yayımladığı Bildiride şöyle demektedir :

«Çağdaş koruma ilkesi toplu korumadır. Tarihi SİT koruması olarak da adlandırılan bu koruma türü, tarihi kent bölgelerinin tüm öğeleriyle yaşanarak korunmasını zorunlu kılar. Aslanan taşınmaz kültür varlıklarının içinde yaşayanlar eliyle korunmasıdır.»

Türkiye'de bugün Belediyelere egemen olan anlayış, korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının, sadece anıt yapılar olduğudur. Genellikle Belediyeler kentsel sitlere, gösterişli bulvarlar açmak, oto parklar yapmak, ticarî açıdan değerli bölgeler kazanmak için yıkılması gereken alanlar gözüyle bakmaktadır. Bugün birçok ülkede kentsel sitlerin korunması görev ve sorumluluğu öncelikle yerel yönetimlere düşmektedir. Bizde ise kentsel sitlerin korunması alanında uygulanması gereken âcil program, onarılmaz bir biçimde yok olup gitmelerini önlemek için kentsel siteleri, bu konuda duyarsız olan yerel yönetimlerin ellerinden kurtarmak ve bağımsız koruma kurullarını güçlendirmektir.

(13) Kentsel sitlerin korunması için bizde de Kooperatifler kurulmuştur: «1978'lerde Bodrum, Kumbahçe mahallesi halkı, eski evlerini restore ederek sağlıklı konutlar durumuna getirmek, modern altyapısı, bakımlı sokakları ve meydanlarıyla tarihi çevreyi yeniden düzenlemek amacıyla Bodrum Restorasyon-Yapı ve Turizm Kooperatifini», 1981 yılında aynı amacı gerçekleştirmek için Marmaris halkı da Turizm Geliştirme Kooperatifini kurmuş, fakat bu Kooperatifler, evleri gibi «tarihe geçmekle» kalmıştır. Bkz.: Y. Mimar Oktay Ekinci, Mimarlık Kültürümüzü Korurken «Şalvara» takılmak, Cumhuriyet Gzt., 11-7.1987. Bakanlar Kurulunca kentsel sit olarak kabul ve ilân edilen Şişhane-Taksim kentsel sitinde evleri olan halk, 1968 yılında «Beyoğlu Turizm Geliştirme Kooperatifini» kurmuştur. Kooperatif, bu kentsel sitin Belediyece yıkılmasını önlemek için uğraş vermiş ise de, başarılı olamamıştır.